

65

Vol. 32
winter 2024
P.P: 89-117

Research Paper

Received: 02 January
2024
Revised: 14 June 2024
Accepted: 25 February
2025
Published: 19 February
2025

ISSN: 2251-6972
E- ISSN: 2645-5196

Scientific Journal Research in Islamic Education Issues

The anti-colonial, authoritative, and civilizing university: The elements of the basic theory of the university based on the qualitative meta-analysis of research related to the views of the leaders of the Islamic Revolution of Iran

Amir Shahsavari ¹| Seyed Saeid Najibi ²

DOR: 20.1001.1.22516972.1403.32.65.5.6

Abstract

The Islamic Revolution's leaders recognize universities as pivotal institutions in societal transformation and evolution. However, the precise role of universities in advancing the revolution and aligning with the vision of a new Islamic civilization remains ambiguous. To address this, our qualitative research extracts and explains the fundamental theory of universities based on the perspectives of these leaders. This qualitative research is a review strategy using a qualitative form tool to collect data. For this purpose, from 20 related studies, we considered the views of the leaders of the Islamic Revolution regarding the university from 1368 to 1402. In this research, the meta-synthesis method analyzes the data collected from previous research. The findings of the research show that the pillars of the basic theory of the university based on the opinions of the leaders of the Islamic Revolution include vision (anti-colonial, authority-creating, and civilization-building university), missions (teaching and training, thinking, research, and innovation, enlightenment, and social participation), fundamental values (intellectual independence, Spiritualism, belief in Islam, seeking knowledge, honoring the world and valuable knowledge), are strategies, funds, and obstacles. The findings of this research put forward several evolutionary perspectives in the ideological framework of the Islamic Revolution by de-stereotyping the usual perception of the University of Taraz-e-Enghelab.

Keywords: university model, university idea, University of Taraz-e-Enghelab, Islamic university, civilizationalizing university

1. Corresponding Author: Assistant Professor of Higher Education, Department of Education, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. Email: Am_Shahsavari@sbu.ac.ir

2. PhD student, Higher Education Management, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Cite this Paper: Shahsavari, A & Najibi, S.S. (2025). The anti-colonial, authoritative, and civilizing university: The elements of the basic theory of the university based on the qualitative meta-analysis of research related to the views of the leaders of the Islamic Revolution of Iran, 32(65), 89–117.

Publisher: Imam Hussein University

©Authors

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

الجامعة المناهضة للاستعمار والاستبداد والبناء الحضاري: مرتكزات النظرية الأساسية للجامعة بناء على التحليل التلوي النوعي للأبحاث المتعلقة بآراء قادة الثورة الإسلامية الإيرانية

امير شهسوارى^١ | سعيد نجيبى^٢

DOR: 20.1001.1.22516972.1403.32.65.5.6

رقم
٦٥

المجلد ٣٢
شتاء ١٤٤٦

ورقة البحث

تاريخ الاستلام: ١٩ / ٦ / ١٤٤٥
تاريخ المراجعة: ٧ / ١٢ / ١٤٤٥
تاريخ القبول: ٢٦ / ٨ / ١٤٤٦
تاريخ النشر: ٢٠ / ٨ / ١٤٤٦

ISSN: 2251-6972
E- ISSN: 2645-5196

الملخص

تعتبر الجامعات، في رؤية قادة الثورة الإسلامية، مؤسسات أساسية لتحول المجتمع وتطوره. ومع ذلك، لا يزال دور الجامعات في تقدم الثورة وتحقيق رؤية الحضارة الإسلامية الجديدة غير واضح. يهدف هذا البحث النوعي إلى استخلاص وشرح النظرية الأساسية للجامعات استناداً إلى آراء قادة الثورة الإسلامية. تم جمع بيانات البحث من خلال أداة النموذج النوعي. ولهذا الغرض، تم أخذ آراء قادة الثورة الإسلامية بشأن الجامعة من عام ١٣٦٨ إلى عام ١٤٠٢ من ٢٠ دراسة ذات صلة. ولتحليل البيانات التي تم جمعها من الأبحاث السابقة، تم استخدام الطريقة الفوقية المركبة. وتشير نتائج البحث إلى أن ركائز النظرية الأساسية للجامعة المبنية على آراء قادة الثورة الإسلامية تشمل الرؤية (جامعة مناهضة للاستعمار وخلق السلطة وبناء الحضارة)، والبعثات (التدريس والتدريب، التفكير والبحث والابتكار والتطوير والمشاركة الاجتماعية)، والقيم الأساسية (الاستقلال الفكري، الروحانية، الإيمان بالإسلام، طلب العلم، تكريم العالم والمعرفة النافعة)، هي استراتيجيات وأصول ومعتقدات. إن نتائج هذا البحث، من خلال إزالة الصور النمطية للتصور المعتاد لجامعة تاراز عن الثورة الإسلامية، طرحت عدة وجهات نظر تطويرية في الإطار الأيديولوجي للثورة الإسلامية.

الكلمات الرئيسية: النموذج الجامعي، الفكرة الجامعية، مستوى جامعة الثورة الإسلامية، الجامعة الإسلامية، الجامعة الحضارية.

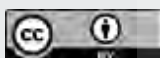
١. المؤلف: أستاذ مساعد في التعليم العالي، قسم العلوم التعليمية، جامعة شهيد بهشتي، طهران، إيران.

Email: Am_Shahsavari@sbu.ac.ir

٢. دكتوراه طالب، إدارة التعليم العالي، جامعة شهيد بهشتي، طهران، إيران

الاقتباس: شهسوارى، امير و نجيبى، سيد سعيد (١٤٤٦)، الجامعة المناهضة للاستعمار والاستبداد والبناء الحضاري: مرتكزات النظرية الأساسية للجامعة بناء على التحليل التلوي النوعي للأبحاث المتعلقة بآراء قادة الثورة الإسلامية الإيرانية، ٣٢ (٦٥)، ٨٩-١١٧.

DOR: <https://dor.lnet/dor/20.1001.1.22516972.1403.32.65.5.6>

الناشر: جامعة الامام الحسين (ع) © المؤلفون هذه المقالة متاحة لك بموجب رخصة المشاع الإبداعي (CC BY).

شماره

۶۵

سال سی دوم

زمستان ۱۴۰۳

صص: ۸۹ - ۱۱۷

تاریخ دریافت: ۱۲ دی ۱۴۰۲

تاریخ بازنگری: ۲۵ خرداد ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۰۷ اسفند ۱۴۰۳

تاریخ انتشار: ۰۱ اسفند ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۶۹۷۲-۲۲۵۱

الکترونیکی: ۵۱۹۶-۲۶۴۵

نشریه علمی پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی

دانشگاه ضد استعماری اقتدار آفرین و تمدن ساز:

ارکان نظریه پایه دانشگاه مبتنی بر فراتحلیل کیفی پژوهش های مرتبط با دیدگاه رهبران

انقلاب اسلامی ایران

امیر شهسواری^۱ | سید سعید نجیبی^۲

DOR: 20.1001.1.22516972.1403.32.65.5.6

چکیده

دانشگاه در اندیشه رهبران انقلاب اسلامی اهمیت اساسی و جایگاه والایی در تحول و تکامل جامعه دارد. لیکن هنوز ایده انقلاب اسلامی برای دانشگاه و متقابلاً نقش این نهاد در پیشرفت انقلاب اسلامی و نزدیکی نمودن آن به چشم انداز تمدن نوین اسلامی روشن نشده است. از این رو پژوهش حاضر درصدد است نظریه پایه دانشگاه را مبتنی بر اندیشه رهبران انقلاب اسلامی استخراج و تبیین نماید. این پژوهش یک پژوهش کیفی بود که به کمک راهبرد فراتحلیل کیفی (فرا ترکیب) انجام شد. داده های پژوهش از طریق ابزار فیش کیفی گردآوری شد. برای این منظور از ۲۰ پژوهش مرتبط دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی درخصوص دانشگاه از سال ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۲ فیش برداری شد. برای تحلیل داده های گردآوری شده از پژوهش های پیشین از روش فراتحلیل کیفی (فرا ترکیب) استفاده گردید. یافته های پژوهش نشان می دهد ارکان نظریه پایه دانشگاه مبتنی بر نظرات رهبران انقلاب اسلامی شامل چشم انداز (دانشگاه ضد استعماری، اقتدار آفرین و تمدن ساز)، ماموریت ها (تعلیم و تربیت، اندیشه ورزی، پژوهش و نوآوری، روشنگری و مشارکت اجتماعی)، ارزش های بنیادین (استقلال فکری، معنویت گرایی، اعتقاد به اسلام، علم جویی، تکریم عالم و علم نافع)، راهبردها، سرمایه ها و موانع است. یافته های این پژوهش با کلیشه زدایی از تلقی معمول از دانشگاه تراز انقلاب اسلامی، دیدگاه های تحولی متعددی را در چارچوب اندیشه ای انقلاب اسلامی مطرح می نماید.

کلیدواژه ها: الگوی دانشگاه، ایده دانشگاه، دانشگاه تراز انقلاب اسلامی، دانشگاه اسلامی، دانشگاه تمدن ساز

۱. نویسنده مسئول: استادیار آموزش عالی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: Am_Shahsavari@sbu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری، رشته مدیریت آموزش عالی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

استاد: شهسواری، امیر و نجیبی، سید سعید (۱۴۰۳)، دانشگاه ضد استعماری اقتدار آفرین و تمدن ساز: ارکان نظریه پایه دانشگاه مبتنی بر فراتحلیل کیفی

پژوهش های مرتبط با دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی ایران، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۳۲ (۶۵)، ۸۹-۱۱۷، DOR: 20.1001.1.22516972.1403.32.65.5.6

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

نویسندگان

این مقاله تحت لایسنس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه

در دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی، نهاد دانشگاه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین موتورهای پیشرفت جامعه ایرانی در نظر گرفته شده، به نحویکه دانشگاه منشأ سعادت یا شقاوت یک ملت در نظر گرفته شده و برای آن در ایجاد تمدن نوین اسلامی نقش‌هایی دیده شده است. از این‌رو مساله پژوهش حاضر عبارت است از کشف نظریه پایه دانشگاه از منظر رهبران انقلاب اسلامی ایران. مقصود از نظریه پایه مجموعه‌ای از گزاره‌های هنجاری است که چستی، چرایی و چگونگی تحقق دانشگاه ایده‌آل را توضیح می‌دهد که در این پژوهش به ارکان جهت‌ساز دانشگاه، راهبردهای توسعه این نهاد و عوامل مؤثر بر توسعه آن اشاره دارد.

با این حال علی‌رغم این اهمیت حیاتی و جایگاه ویژه دانشگاه در اندیشه رهبران انقلاب اسلامی، هنوز نقش این نهاد در پیشرفت انقلاب اسلامی و نزدیک نمودن آن به چشم‌انداز تمدن نوین اسلامی به‌اندازه کافی روشن نشده است. به تعبیر رهبری انقلاب اسلامی، «هدف ما ایجاد یک حاکمیت اسلامی است که بتواند جامعه را به جامعه آرمانی اسلامی تبدیل کند، سؤال ما این است که در این مسیر دانشگاه چه نقشی می‌تواند ایفا کند؟» (بیانات رهبری در دیدار رؤسای دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، ۲۰ آبان ۱۳۹۶). لذا پژوهش حاضر درصدد است در راستای شناخت نقش دانشگاه در ایجاد تمدن نوین اسلامی، ارکان نظریه پایه دانشگاه را مبتنی بر اندیشه رهبران انقلاب اسلامی ایران، دانشگاه ایرانی برای دستیابی به افق‌نهایی خود یعنی تمدن نوین اسلامی، نیازمند چه ویژگی‌هایی است؟

این پژوهش یکی از محدود مطالعاتی است که دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی در ارتباط با ایده دانشگاه را از طریق سنتز مطالعاتی و تجزیه و تحلیل بیانات ایشان به تفکیک بررسی نموده و سپس با مقایسه و تلفیق این دیدگاه‌ها یک نظریه یکپارچه از دانشگاه تراز انقلاب اسلامی ارائه نموده است. اگرچه هر یک از پژوهش‌های قبلی نظریه پایه دانشگاه را از منظری خاص بررسی کردند اما این‌ها خلاء توسط پژوهش حاضر پوشش داده شده که نظریات هر دو رهبر انقلاب اسلامی در مقایسه با یکدیگر و در ارتباط با ارکان مهم نظریه پایه دانشگاه استخراج و ارائه شود. نظریه پایه ارائه شده در این تحقیق برای دانشگاه می‌تواند افزون بر راهگشایی در نظر، راهنمای عمل برنامه‌ریزی و توسعه دانشگاهی نیز باشد.

پیشینه پژوهش

با توجه به اینکه پژوهش حاضر از نوع مرور نظام‌مند بوده و در بخش یافته‌های آن به فراترکیب پیشینه پژوهش پرداخته شده، در این بخش به اختصار فقط به تحقیقات از سال ۱۳۹۶ به بعد اشاره شده است. شریفی و عباسی (۱۳۹۹) در پژوهشی خود بیان نمودند که در دیدگاه‌های بنیان‌گذار انقلاب اسلامی ایران، راهبردها و شرایط علی توسعه دانشگاه از کمیت بیشتری نسبت به سایر مؤلفه‌ها (زمینه، پیامد و شرایط مداخله‌گر یا میانجی) برخوردار می‌باشد. پژوهش نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶) تأکید می‌کند که مسئله دانشگاه و ساختن نظام مطلوب دانشگاهی یکی از اولین و مهم‌ترین دغدغه‌ها از ابتدای انقلاب بوده و با مراجعه به اندیشه‌های رهبران انقلاب اسلامی، الگوی دانشگاه مطلوب انقلاب اسلامی را ارائه می‌نماید.

در ارتباط با دیدگاه مقام معظم رهبری نیز می‌توان به این تحقیقات اشاره نمود. خلیلی (۱۴۰۱) در پژوهش خود با بررسی بیانات مقام معظم رهبری ویژگی‌های استاد دانشگاه در تراز انقلاب اسلامی ایران را استخراج می‌کند. یافته‌های پژوهش محمدی پویا (۱۴۰۰) نشان داده که مقام معظم رهبری در گام اول انقلاب، چهار مقوله کلان سیاست‌گذاری، معلم، محتوا و فضا را از اهم مسائل سیاست‌گذاری آموزش در ایران می‌دانند. در پژوهش دیگری دارایی و همکاران (۱۳۹۹) به موضوع طراحی الگوی شایستگی‌های استادان مبتنی بر بیانات رهبران انقلاب اسلامی پرداخته‌اند. سوزنچی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای این چنین عنوان می‌کند که مقام معظم رهبری، رشد علم و فناوری را به‌مثابه راه پیشرفت اجتماعی و جبران عقب ماندگی تاریخی ایران و جوامع اسلامی میدانند. دیبایی صابر و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی چارچوب مفهومی مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی از منظر مقام معظم رهبری را در نه مؤلفه بیان نمودند. یافته‌های پژوهش محمدی پویا و ترکاشوند (۱۳۹۹) نیز تصویری از مهم‌ترین مؤلفه‌های تحقق تمدن نوین اسلامی ارائه می‌کند. در پایان فاطمی نیا و امیرآبادی فراهانی (۱۳۹۸) باهدف ارائه الگوی راهبردی توسعه علم و دانش از نگاه مقام معظم رهبری بیان کردند که از نظر ایشان دکترین اقتدار آفرینی علم باعث تحقق اهداف عالیه نظام می‌شود.

در یک جمع‌بندی به می‌رسد در این تحقیقات، عناصر و ابعاد مختلفی برای دانشگاه مطلوب رهبران انقلاب اسلامی تعیین شده اما کمتر تلاش شده تا ارکان یک نظریه پایه دانشگاه به صورت جامع و مبتنی بر فصل مشترک اندیشه رهبران انقلاب اسلامی به صورت یکپارچه مورد بررسی قرار گیرد. در پایان مزیت این پژوهش نسبت به برخی دیگر از پژوهش‌ها مانند پژوهش اعرافی (۱۳۷۸) که دیدگاه رهبران را در کنار هم مورد بررسی قرار داد، این است که این پژوهش در گام اول نظریه پایه مستقلی را برای هر یک از رهبران استخراج نموده و سپس با ترکیب این نظریه‌ها به نظریه یکپارچه دست یافته، به نحوی که امتداد و اثر هر دو نظریه مستقل در نظریه یکپارچه نهایی قابل تشخیص و بررسی است.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش یک پژوهش کیفی فراتحلیل بود که به کمک راهبرد پژوهش مروری انجام شد. اکتشاف، توصیف، تلفیق، تبیین و یا نقد ادبیات علمی که به اختصار مرور ادبیات نامیده می‌شود، می‌تواند دانش انباشته شده در یک حوزه را موضوع بررسی خود قرار دهد و در قالب «پژوهش مروری» نقش یک تحقیق مستقل و اصیل را ایفا کند (اوکولی و شابران، ۲۰۱۰ و مرتنز، ۲۰۱۴) و به سوالاتی پاسخ دهد که به کمک پژوهش‌های مرتبه اول نمی‌توان به آن پاسخ داد. لذا نظر به اینکه تاکنون تعداد قابل توجهی از دیگر پژوهشگران طی پژوهش‌های مرتبه اول قابل توجهی درباره دیدگاه‌های رهبران انقلاب اسلامی درخصوص دانشگاه پژوهش کرده بودند، در این پژوهش برای دستیابی به یک نظریه جامع و پایه برای دانشگاه از منظر رهبران، به فراتحلیل کیفی (فراترکیب) این پژوهش‌های مرتبه اول پرداخته شد. برای استخراج پژوهش‌های مرتبه اول مرتبط، جستجوی جامعی در پایگاه نورمگز انجام شد و همه آثار یافت شده بررسی گردید. داده‌های پژوهش از طریق ابزار فیش کیفی که ابزاری برای یادداشت‌برداری کیفی از اطلاعات می‌باشد،

1 Okoli & Schabram
2 Mertens

گردآوری شد. برای این منظور از ۲۴ پژوهش مرتبط فیش برداری شد. براین اساس مجموعاً بیش از ۲۰۰ فیش کیفی به دست آمد. برای تحلیل داده‌های گردآوری شده از پژوهش‌های پیشین از روش فراتحلیل کیفی (فرا ترکیب) استفاده شد. در این روش پژوهشگران برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، اطلاعات استخراج شده از مطالعات را در قالب جداولی که شباهتها و تفاوتها را پررنگ می‌کند، نمایش می‌دهند (کیچنهام و چارترز^۱، ۲۰۰۷) و از روش‌های غیر آماری و کیفی، از جمله شناسایی عناصر و مضامین اصلی و مشترک موجود در داده‌ها، برای ترکیب یافته‌ها استفاده می‌کنند (کرونین، رایان و کوگلن^۲، ۲۰۰۸). به منظور پیاده‌سازی فراتحلیل کیفی (فرا ترکیب) از روش پیشنهادی جمعی از نویسندگان (اروین، برادرسون و سامرز^۳، ۲۰۱۱) در خصوص فراتحلیل کیفی (فرا ترکیب) که حاصل تلفیق دیدگاه‌های نظریه پردازان سرشناس روش شناسی فراتحلیل کیفی (فرا ترکیب) می‌باشد، استفاده شد و بنا به نیاز، به دیدگاه‌های دیگر نظریه پردازان این حوزه مراجعه شد. در جدول ۱ چگونگی پیاده‌سازی فراتحلیل کیفی (فرا ترکیب) شامل چگونگی نمونه‌گیری، جمع‌آوری داده و تحلیل داده‌ها تشریح شده است.

برای اعتباریابی یافته‌های پژوهش از چهار معیار قابلیت اعتبار، انتقال پذیری، قابلیت اطمینان و تأیید پذیری یافته‌ها (گرانهایم و لاندمن^۴، ۲۰۰۴) استفاده شد. بررسی معیارهای قابلیت اعتبار، انتقال پذیری، قابلیت اطمینان و تأیید پذیری یافته‌ها، به ترتیب از تکنیک‌های «سه‌سویه‌سازی داده‌ای، تحلیل گران مستقل و بازبین مستقل»؛ و «توصیف داده‌های مطالعه»؛ و «ارائه توضیحات و جزئیات گام به گام پژوهش و کدگذاری مجدد»؛ و «مستندسازی پژوهشگر در خصوص داده‌ها، روش‌ها و تصمیمات» استفاده شد.

1 Kitchenham & Charters

2 Cronin, Ryan, & Coughlan

3 Erwin, Brotherson, & Summers

جدول ۱. پیاده‌سازی فراتحلیل کیفی (فرا ترکیب) و فرآیند آن (اروین، برادرسون و سامرز، ۲۰۱۱)

مراحل	هدف هر مرحله	اقدامات انجام شده	نتایج
مرحله اول: مشخص کردن مسئله‌ای شفاف برای پژوهش	متمرکز نمودن مسئله پژوهش بر پرسشی مشخص، به گونه‌ای که فرایند پژوهش را هدایت کند.	مرور اولیه پیشینه پژوهش برای تدقیق مسئله پژوهش تدقیق مسئله پژوهش با متمرکز نمودن آن بر مسئله‌ای شفاف و دقیق	دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری در خصوص ارکان جهت‌ساز دانشگاه مطلوب انقلاب اسلامی چیست؟
مرحله دوم: جستجوی پیشینه پژوهش	به‌دست آوردن فهرستی از پژوهش‌های مرتبط با نظریه پایه دانشگاه از منظر رهبران انقلاب اسلامی ^۱	به‌دست آوردن فهرستی اولیه از مقالات معتبر و دست‌اول	یافتن ۱۱ و ۱۳ پژوهش، به ترتیب مرتبط با دیدگاه‌های امام خمینی و مقام معظم رهبری
مرحله سوم: ارزیابی و انتخاب پژوهش‌های مرتبط	تعیین معیارهای انتخاب و اعمال آن برای مشخص کردن مقالات مشمول و غیرمشمول	همه آثار مورد مطالعه و بررسی قرار گرفتند.	انتخاب همه ۲۴ اثر و ارائه معرفی آن‌ها در جدول ۳ و ۴
مرحله چهارم: انجام فراتحلیل کیفی (فرا ترکیب) و ارائه یافته‌ها	استخراج یافته‌های پژوهش‌های انتخاب شده؛ بازنمایی یافته‌ها؛ طبقه‌بندی و گروه‌بندی یافته‌ها ذیل موضوعات و مضامین مشترک؛ انتزاع معانی زیربنائی، ارائه نظام اهمیت و الگوی روابط پنهان در یافته‌ها (ساندلوفسکی و باروسو، ۲۰۰۷)	مطالعه دقیق و کامل ۲۹ پژوهش انتخاب شده در مرحله قبل، برای ساختن «بلوک‌های پایه‌ای» ^۲ تحلیل و انجام مقایسه تطبیقی ارکان جهت‌ساز شناسایی شده در این پژوهش‌ها بررسی و بر اساس ماهیت آن‌ها طبقه‌بندی شد.	خلاصه توصیفی از پژوهش‌های بررسی شده در فراترکیب در جدول ۵ الی ۷ ارائه شد. شبکه مضامین نظریات پایه دانشگاه به صورت یکپارچه در شکل ۴ ارائه گردید. شبکه‌های مضمونی فوق در بخش‌های مرتبط توصیف و تشریح گردید.

۱ این جستجو از طریق بکارگیری کلیدواژه‌های ترکیبی زیر در فیلدهای عنوان، چکیده و کلیدواژه‌های مقالات نمایه شده در نورمگز انجام شد: (دانشگاه یا آموزش عالی یا علم) & (خامنه‌ای یا خمینی یا رهبر یا امام)

۲ Sandelowski & Barroso

۳ building blocks

مرحله پنجم: انعکاس بازتاب‌پذیری و قابلیت اعتماد	بررسی بر اساس معیارهای اعتبار، اتکاپذیری و انتقال‌پذیری یافته‌ها (گرانهایم و لاندمن ^۱ ، ۲۰۰۴)	برخی از توضیحات مهم و مرتبط با این مرحله در ادامه بیان‌شده است.	ارائه پیشنهاداتی برای بهبود قابلیت اعتماد پژوهش
--	--	---	--

سؤالات پژوهش

- ۱- از دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی ایران، چشم‌اندازهای نهاد دانشگاه در دست‌یابی به تمدن نوین اسلامی چیست؟
- ۲- از دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی ایران، مأموریت‌های دانشگاه کدام است؟
- ۳- از دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی ایران، ارزش‌های بنیادین دانشگاه چیست؟
- ۴- از دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی ایران، دانشگاه در مسیر دست‌یابی به تمدن نوین اسلامی، چه راهبردهایی را مناسب است پیش بگیرد؟

یافته‌های پژوهش

در این بخش ابتدا نظریه پایه دانشگاه از منظر امام خمینی و سپس از منظر آیت‌الله خامنه‌ای به صورت مستقل ارائه شده است. در پایان این نظریه به صورت یکپارچه از منظر هر دو رهبر انقلاب اسلامی ارائه گردیده است.

نظریه پایه دانشگاه از منظر رهبر اول انقلاب اسلامی ایران

برای استخراج نظریه پایه دانشگاه از منظر امام خمینی مبتنی بر روش فراتحلیل کیفی (فرا ترکیب) تلاش شد مضامین کلیدی هر یک از پژوهش‌هایی که دیدگاه ایشان را در ارتباط با دانشگاه مطلوب بررسی نموده بودند، شناسایی و تحلیل شود (جدول ۲). سپس مضامین استخراج شده از پژوهش‌های فوق وارد یک فرایند مقایسه مداوم شد. در این فرایند، مضامین بر اساس شباهت‌ها و

^۱ Graneheim & Lundman

تفاوت‌ها طبقه‌بندی شد. سپس در هر طبقه تلاش شد مضامین کلی تر استخراج گردد. نهایتاً شبکه مضامین بر اساس مضامین کلی تر و مضامین ذیل آن‌ها به دست آمد که در ادامه تشریح گردیده است.

جدول ۲. مضامین کلیدی پژوهش‌های مرتبط با دیدگاه امام خمینی

ردیف	نویسنده	مضامین محوری
۱	اعرافی (۱۳۷۸)	مبانی تربیتی، سیاسی، حکومتی و دینی، اهداف دانشگاه اسلامی کارکردهای دانشگاه اسلامی، اصول و ارزش‌های حاکم بر عملکرد
۲	حبیبی (۱۳۷۸)	محصولات دانشگاه مطلوب، کارکردهای دانشگاه مطلوب ثمرات دانشگاه مطلوب
۳	داوری و سلیمی (۱۳۷۸)	دانشگاه اسلامی و ملی در مقابل دانشگاه استعماری (مقوله محوری) مبانی دینی، تربیتی، اجتماعی و سیاسی، اهداف و کارکردهای دانشگاه اسلامی ویژگی‌های دانشگاه اسلامی
۴	موسوی (۱۳۷۹)	دانشگاه اسلامی در مقابل دانشگاه وابسته (مقوله محوری) کارکردهای دانشگاه اسلامی، ویژگی‌های دانشگاه اسلامی
۵	سبحانی نژاد و یوزباشی (۱۳۸۶)	رسالت تربیت دینی - اجتماعی دانشگاه
۶	رحیمی پطروودی (۱۳۹۰)	شاخص‌های دانشگاه اسلامی
۷	ذوالفقارزاده و سعدآبادی (۱۳۹۳)	کارکردهای اصلی دانشگاه
۸	قنبری و منافی (۱۳۹۵)	راهبردهای تحقق دانشگاه اسلامی
۹	موسوی (۱۳۹۵)	سیاست‌های تحقق دانشگاه اسلامی
۱۰	نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶)	ورودی‌ها و زیرساخت‌های دانشگاه تراز انقلاب اسلامی، فرایندهای دانشگاه تراز انقلاب اسلامی، محصولات و خروجی‌های دانشگاه تراز انقلاب اسلامی نتایج دانشگاه تراز انقلاب اسلامی، پیامدهای دانشگاه تراز انقلاب اسلامی
۱۱	شریفی و عباسی (۱۳۹۹)	توسعه آموزش عالی مبتنی بر اندیشه امام خمینی
۱۲	دارایی و همکاران (۱۳۹۹)	الگوی شایستگی‌های استادان و مربیان سازمانی از منظرهای دانشی، اخلاقی، توانایی، مهارت و بینش

سپس ارکان شبکه مضامین نظریه پایه دانشگاه از منظر امام خمینی استخراج شد (جدول ۳):

جدول ۳. ارکان مفهومی نظریه پایه دانشگاه از منظر امام خمینی

ردیف	ارکان مفهومی	پژوهش‌های مرتبط
۱	نتایج و پیامدها	حبیبی (۱۳۷۸)، نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶)
۲	مأموریت‌ها	اعراف‌ی (۱۳۷۸)، حبیبی (۱۳۷۸)، داوری و سلیمی (۱۳۷۸)، موسوی (۱۳۷۹)، سبحانی‌نژاد و یوزباشی (۱۳۸۶)، ذوالفقارزاده و سعدآبادی (۱۳۹۳)، نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶)
۳	مبانی و ارزش‌ها	اعراف‌ی (۱۳۷۸)، داوری و سلیمی (۱۳۷۸)، نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶)
۴	راهبردها	داوری و سلیمی (۱۳۷۸)، موسوی (۱۳۷۹)، رحیمی پطودی (۱۳۹۰)، قنبری و منافی (۱۳۹۵)، موسوی (۱۳۹۵)

در ادامه هر یک از ارکان مفهومی به ترتیب ارائه شده است.

رکن اول نظریه پایه: نتایج و پیامدهای دانشگاه

نتایج و پیامدهای دانشگاه مطلوب امام خمینی را می‌توان در دودسته «استقلال همه‌جانبه کشور و خودباوری و خوداتکایی ملی» و «تحول، نجات و سعادت عمومی» تقسیم‌بندی نمود که در ادامه تشریح شده است.

• استقلال همه‌جانبه کشور

یکی از مهم‌ترین نتایج و پیامدهایی که امام انتظار داشتند دانشگاه درنهایت بتواند در کشور محقق کند، تحقق شعار «ما می‌توانیم» در کشور بود. امام خمینی دانشگاه را زمینه‌ساز استقلال مملکت می‌دانست و می‌فرمود:

«از دانشگاه است که می‌تواند یک کشوری کشور مستقل باشد؛ و از دانشگاه است که می‌تواند یک کشوری کشور وابسته باشد... ما می‌خواهیم که دانشگاهی باشد که ملت ما را مستقل و غیروابسته به شرق و غرب درست بکند» (صحیفه امام ج ۱۴ ص ۴۳۰).

امام حتی معنای اصلی اسلامی شدن دانشگاه را نیز در همین مستقل شدن از شرق و غرب می‌دید:

«معنی اسلامی شدن دانشگاه این است که استقلال پیدا کند و خودش را از غرب جدا کند و خودش را از وابستگی به شرق جدا کند» (۱۳۵۹/۰۲/۰۱، صحیفه امام، ج ۱۲، ص ۲۴۷).

• نجات و سعادت عمومی

امام با توجه جایگاهی که برای دانشگاهیان و حوزویان قائل بود، مذهب شدن ایشان را سبب مذهب شدن مملکت و نشر فرهنگ درست، تدین و اخلاق‌مداری در جامعه می‌دانستند:

«اگر شماها مذهب شدید، قشر دانشگاهی، قشر علما مذهب شدند مملکت مذهب می‌شود. اگر مملکت مذهب شد، مملکت مذهب زیر بار ظلم نمی‌رود، زیر بار استعمار نمی‌رود.» (۱۳۵۸/۰۲/۲۳، صحیفه امام، ج ۷، ص ۲۵۲).

رکن دوم نظریه پایه: مأموریت‌های دانشگاه

• انسان‌سازی

با مرور اهدافی که امام خمینی انتظار دارند توسط دانشگاه تأمین شود و با عنایت به آسیب‌شناسی ایشان از دانشگاه زمان شاه این گونه به دست می‌آید که یکی از مهم‌ترین کارکردهای دانشگاه در نزد ایشان انسان‌سازی است:

«دانشگاه در هر کشوری... نقشش این است که انسان درست کند. مأمور ساختن انسان هست دانشگاه. از دانشگاه ممکن است یک انسان پیدا بشود که یک کشور را نجات بدهد و ممکن است که یک انسان پیدا بشود که کشور را به هلاکت بکشد.» (صحیفه امام ج ۸ ص ۹۳-۹۴).

• روشنگری و هدایتگری جامعه

مأموریت اصلی دیگر روشنگری و هدایتگری جامعه توسط دانشگاه است. از این رو دانشگاه مبدأ تعیین سعادت یا شقاوت ملت و بالاترین نهاد مؤثر در کشور تلقی شده به طوری که اصلاح و تحول آن اصلاح و تحول همه امور کشور را در بر خواهد داشت:

«دانشگاه مبدأ همه تحولات است. از دانشگاه، چه دانشگاه علوم قدیمه چه دانشگاه علوم جدید، از دانشگاه سعادت یک ملت و در مقابل سعادت، شقاوت یک ملت سرچشمه می‌گیرد. دانشگاه را باید جدیت کرد، جدیت بکنید دانشگاه را درستش کنید، دانشگاه را اسلامی‌اش کنید.» (صحیفه امام ج ۸ ص ۶۴).

• سازندگی و پی‌ریزی و ساختن آینده

مأموریت مهم دیگر سازندگی و پی‌ریزی و ساختن آینده توسط دانشگاه است. در این اندیشه، دانشگاه متولی برآوردن خودکفایی و تأمین احتیاجات کشور هست و نقشی محوری در بازسازی کشور دارد:

«باید دانشگاه خودش را مجهز کند برای اینکه جوان‌ها را بسازد. آتیه این کشور را باید از حالا شما پی‌ریزی کنید. ما فقط به فکر خودمان و زمان حال نباید باشیم. ما باید به فکر آینده کشور باشیم؛ برای اینکه اسلام است، آینده اسلام باید محفوظ بماند. آینده کشور باید محفوظ بماند.» (صحیفه امام ج ۱۵ ص ۴۳۴).

• حقیقت‌جویی و شناخت جهان

مأموریت مهم دیگر حقیقت‌جویی و شناخت جهان و انسان است. امام اسلام را خواهان شناخت جهان طبیعی معرفی می‌کند ولی شناختی که در نهایت زمینه‌ساز شناخت خداوند قرار بگیرد:

«آنی که اسلام می‌خواهد تمام علوم، چه علوم طبیعی باشد و چه علوم غیرطبیعی باشد، آن مقصدی که اسلام دارد، این است که تمام اینها مهار بشود به علوم الهی و برگشت به توحید بکند... و از دانشگاه‌ها هم این معنا مطلوب است.» (۱۳۵۸/۰۴/۱۳، صحیفه امام، ج ۸، ص ۴۳۳).

رکن سوم نظریه پایه: مبانی و ارزش‌های دانشگاه

استقلال، خودباوری و عدم وابستگی فکری به قدرت‌های استعمارگر؛ اعتقاد به کارآمدی اسلام؛ معنویت، انگیزه الهی و توجه به تهذیب نفس و خودسازی معنوی؛ اهمیت علم و تخصص در رشته‌های موردنیاز و حرکت در جهت خودکفایی؛ ضرورت روح تعاون، مدارا و وحدت کلمه، خصوصاً بین حوزه و دانشگاه در صدر مبانی و ارزش‌هایی قرار دارد که دانشگاه موردنظر امام خمینی بر اساس آن‌ها تعریف می‌شود و شکل می‌گیرد.

- استقلال و عدم وابستگی فکری دانشگاه به قدرت‌های استعمارگر
«استقلال، خودباوری و عدم وابستگی فکری دانشگاه به قدرت‌های استعمارگر» شاید مهم‌ترین مبنا و ارزشی است که امام خمینی بر آن اصرار داشته‌اند. ارزشی که می‌توان اصلی‌ترین ارزش دانشگاه اسلامی نامید. بر اساس دیدگاه امام خمینی دانشگاه اسلامی در نقطه مقابل دانشگاه استعماری و وابسته تعریف می‌شود. ایشان در این خصوص این چنین تصریح نموده‌اند:

«معنی اسلامی شدن دانشگاه این است که استقلال پیدا کند و خودش را از غرب جدا کند و خودش را از وابستگی به شرق جدا کند و یک مملکت مستقل، یک دانشگاه مستقل، یک فرهنگ مستقل داشته باشیم» (۱۳۵۹/۰۲/۰۱، صحیفه امام، ج ۱۲، ص ۲۴۸).

- اعتقاد به کارآمدی اسلام
امام معتقد به کارآمدی اسلام بود و دانشگاهیان را به ظرفیت‌های اسلام ناب محمدی در تأمین سعادت دنیوی و اخروی جهانیان توجه می‌داد. ایشان در این خصوص تأکید می‌نمودند که:
«اسلام برای تمام زندگی انسان، از روزی که متولد می‌شود؛ تا روزی که وارد قبر می‌شود، دستور و حکم دارد» (صحیفه امام، ج ۲، ص ۳۰).

- برای خدا تحصیل کردن

در دیدگاه امام، اصلاح و تربیت معنوی انسان‌ها، بر هر امری مقدم است. براین اساس همه فعالیت‌ها از جمله دانشگاه و تحصیلات دانشگاهی لازم است برای جلب رضایت خداوند و اصلاح معنوی انسان انجام پذیرد:

«دانشگاه را باید شما روبه خدا ببرید، رو به معنویت ببرید و همه درس‌ها هم برای خدا خوانده بشود» (۱۳۶۴/۰۹/۱۹، صحیفه امام، ج ۱۹، ص ۴۴۳).

- به کارگیری متخصص در دانشگاه

دانش و تخصص علمی در دیدگاه امام خمینی از اهمیت آن‌چنان بالایی برخوردار است که حتی اگر در زمینه‌ای متخصص متعهد نیز یافت نشد، نمی‌توان از تخصص صرف نظر کرد و باید از دانشمندان غیرمعاند با نظام اسلامی بهره برد:

«امیدوارم دانشگاهی داشته باشیم که به درد ملت بخورد؛ و برای تحقق این امر لازم است از افراد متخصص متعهد و در صورت کمبود از متخصصین غیر مخالف با انقلاب اسلامی استفاده نماییم» (۱۳۶۲/۰۷/۱۲، صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۱۶۶)

رکن چهارم نظریه پایه: راهبردهای دانشگاه

همراهی تهذیب و تعلیم؛ برقراری ارتباط با جامعه؛ ایجاد فضای سالم و عاری از فساد، به کارگیری مدیران متعهد و ارزشی؛ تأمین جهت‌گیری توحیدی و معنوی در محتوای علوم؛ گسترش و تعمیق وحدت حوزه و دانشگاه از جمله مهم‌ترین راهبردهایی است که می‌بایست در دانشگاه مطلوب امام خمینی مبنای عمل قرار گیرد.

- ایجاد فضای سالم و عاری از فساد

از دیدگاه امام خمینی یکی از ابتدایی‌ترین دسته اقداماتی که لازم است برای تحقق طرح دانشگاه اسلامی انجام شود، رفع موانع و چالش‌های پیشروی این طرح است. فقط در این صورت

است که می‌توان امیدوار بود که به کمک عناصر مومن، دغدغه‌اند و پیشروی صحنه، اهداف ایجابی دانشگاه محقق شود. لذا ایشان تأکید می‌کند که بایستی عرصه دانشگاه و سایر مراکز آموزشی پاک‌سازی شود:

«... مراکز علمی و تربیتی از عناصر فاسده و خدمتگزاران آن و سرسپردگان به رژیم سابق تصفیه شود؛ خصوصاً مراکز علمی و تربیتی، تصفیه نشود، نخواهیم توانست از استقلال فکری و درونی نجات پیدا کنیم» (صحیفه امام، ج ۱۰، ص ۸۱)

- توسعه فعالیت‌های تهذیبی در کنار تعلیم

امام برخورداری از علم صرف را نه تنها برای سعادت یک کشور کافی نمی‌دانستند بلکه آن را مضر نیز می‌دانستند. ایشان تمام فسادهای کشور را به دانشگاهیان و حوزویانی نسبت می‌دهند که مجهز به اخلاق و اهل تهذیب نفس نبوده‌اند:

«مهم در دانشگاه‌ها دانشسراها... این است که همراه با تعلیمات و تعلیمات، تربیت انسانی باشد. چه‌بسا اشخاصی که در علم به مرتبه اعلا رسیده‌اند، لکن تربیت انسانی ندارند. یک همچو اشخاصی ضررشان بر کشور، ضررشان بر ملت، ضررشان بر اسلام از دیگران زیاده‌تر است.» (صحیفه امام، ج ۸، ص ۳۱۰)

- آشناسدن با نیازهای کشور و تمرکز نمودن بر آن

امام اعتقاد ویژه‌ای به شناخت و توجه دانشگاهیان نسبت به اوضاع کشور و مشکلات مردم داشتند، بطوریکه عدم شناخت مناسب ایشان از مسائل جامعه اسلامی را ریشه عقب‌ماندگی‌های جامعه می‌دانستند.

«ما که می‌گوییم دانشگاه اسلامی ما می‌خواهیم که یک دانشگاه داشته باشیم که روی احتیاجاتی که این ملت داشته باشد کرسی داشته باشد و برای ملت باشد» (صحیفه امام، ج ۱۲، ص ۳۴۰).

- گسترش و تعمیق وحدت حوزه و دانشگاه (یکپارچگی نهادی)

امام چشم‌انداز وحدت حوزه و دانشگاه را بسیار بیشتر از همکاری و همدلی توصیف می‌نمودند، بلکه ایشان نوعی ذوب این دو نهاد در یکدیگر و شکل‌گیری نهاد یکپارچه جدیدی را در نظر داشتند که مزیت‌های فرهنگی و تخصصی هر دو نهاد سابق را داشته باشد:

«فرهنگ دانشگاه‌ها و مراکز غیر حوزه‌ای به صورتی است که باتجربه و لمس واقعیت‌ها بیشتر عادت کرده است تا فرهنگ نظری و فلسفی. باید با تلفیق این دو فرهنگ و کم کردن فاصله‌ها حوزه و دانشگاه در هم ذوب شوند تا میدان برای گسترش و بسط معارف اسلام وسیع‌تر گردد» (صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۹۹).

- تأمین جهت‌گیری توحیدی و معنوی در محتوای علوم (یکپارچگی معرفتی)
- امام خمینی در کنار یکپارچگی نهادی در سطح حوزه و دانشگاه، نوعی از یکپارچگی معرفتی در سطح علوم و تعلیمات حوزوی و دانشگاهی را نیز دنبال می‌کردند. ایشان در خصوص تأمین جهت‌گیری توحیدی و معنوی در محتوای علوم و تعلیمات به مطالب مهم و البته پرشماری اشاره نموده‌اند. امام خمینی اصلی‌ترین هدف دانشگاه را توجه به خدا می‌داند:

«چنانچه در دانشگاه‌ها جهت به آن داده نشود، همان دانشگاه‌هایی می‌شوند که در بین بشر هست، و از همان دانشگاه‌ها قوای مخرب بیرون می‌آید. و اگر جهت به آن داده بشود، دانشگاه‌ها کاری می‌کنند که مسلسل‌ها نمی‌تواند بکند. اَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (سوره العلق، آیه ۱) قرائت کن نه قرائت مطلق. پیاموز، نه آموزش مطلق. علم تحصیل کن، نه علم مطلق و تحصیل مطلق؛ علم جهت‌دار، آموزش جهت‌دار. جهت، اسم رب است، توجه به خداست، برای خدا و برای خلق خدا. (صحیفه امام، ج ۱۳)

نظریه پایه دانشگاه از منظر رهبر دوم انقلاب اسلامی ایران

مطابق با روند توضیح داده شده در قسمت قبل، مضامین کلیدی هر یک از پژوهش‌ها شناسایی و تحلیل شد و در ادامه جدول ۴ به دست آمد.

جدول ۴. مضامین کلیدی مرتبط با دیدگاه مقام معظم رهبری

ردیف	نویسنده	مضامین محوری
۱	اعراف (۱۳۷۸)	مبانی تربیتی، سیاسی، حکومتی و دینی اهداف دانشگاه اسلامی کارکردهای دانشگاه اسلامی اصول و ارزش‌های حاکم بر عملکرد
۲	خان‌محمدی و باقری (۱۳۸۹)	رسالت دانشگاه چشم‌انداز دانشگاه اهداف دانشگاه سیاست دانشگاه راهبردهای دانشگاه

جدول ۴. مضامین کلیدی مرتبط با دیدگاه مقام معظم رهبری

ردیف	نویسنده	مضامین محوری
۳	بهادران و حاجی‌پور (۱۳۹۱)	شایستگی‌های محوری دانشگاه
۴	قربانی‌زاده و امینی (۱۳۹۳)	عنصر آرمان‌گرایی و حرکت در دانشگاه اسلامی
۵	عبدالحسین زاده و همکاران (۱۳۹۴)	مرجعیت محوری (مقوله محوری) علل زمینه‌ها واسطه‌ها راهبردها پیامدها
۶	امینی و قربانی‌زاده (۱۳۹۴)	عنصر تدین و تعالی معنوی در دانشگاه اسلامی
۷	طهماسبی و کمیلی فرد (۱۳۹۵)	خاصیت تحرک، تربیت و تعالی بخشی تشکیلات علل زمینه‌ها واسطه‌ها راهبردها پیامدها
۸	کشتکار و نوروزی (۱۳۹۵)	اهداف دانشگاه اسلامی راهبردهای دانشگاه اسلامی چشم‌انداز دانشگاه اسلامی سیاست‌های دانشگاه اسلامی
۹	نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶)	ورودی‌ها و زیرساخت‌های دانشگاه تراز انقلاب اسلامی فرایندهای دانشگاه تراز انقلاب اسلامی محصولات و خروجی‌های دانشگاه تراز انقلاب اسلامی نتایج دانشگاه تراز انقلاب اسلامی پیامدهای دانشگاه تراز انقلاب اسلامی
۱۰	دبیرخانه ستاد نقشه جامع علمی کشور (۱۳۹۸)	دهه هشتاد: تولید علم (تحقیق و پژوهش). دهه نود: تحقق پیشرفت علمی کشور دهه اول قرن ۱۵. حل مسائل کشور توسط جامعه علمی

جدول ۴. مضامین کلیدی مرتبط با دیدگاه مقام معظم رهبری

ردیف	نویسنده	مضامین محوری
۱۱	فاطمی نیا و امیرآبادی (۱۳۹۸)	دکترین اقتدار آفرینی علم
۱۲	سوزنجی (۱۳۹۹)	چشم‌انداز نظام علم و فناوری مبانی و ارزش‌های نظام علم و فناوری دکترین نظام علم و فناوری سیاست‌های نظام علم و فناوری
۱۳	دیبایی صابر و همکاران (۱۳۹۹)	مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی
۱۴	محمدی پویا و ترکاشوند (۱۳۹۹)	تبیین تربیت زمینه‌ساز تمدن نوین اسلامی
۱۵	محمدی پویا (۱۴۰۰)	مسائل سیاست‌گذاری آموزش در ایران سیاست‌گذاری آموزشی محتوای آموزشی فضای آموزشی
۱۶	دارایی و همکاران (۱۳۹۹)	الگوی شایستگی‌های استادان و مربیان سازمانی از منظرهای دانشی، اخلاقی، توانایی، مهارت و بینش
۱۷	خلیلی (۱۴۰۱)	ویژگی‌های استاد دانشگاه در آموزش عالی ایران

سپس ارکان شبکه مضامین نظریه پایه دانشگاه از منظر مقام معظم رهبری مطابق با جدول ۵ استخراج گردید:

جدول ۵. ارکان مفهومی نظریه پایه دانشگاه از منظر رهبری

ردیف	ارکان مفهومی	پژوهش‌های مرتبط
۱	چشم‌انداز	□ خان‌محمدی و باقری (۱۳۸۹)، عبدالحسین زاده و همکاران (۱۳۹۴)، طهماسبی و کمیلی‌فرد (۱۳۹۵)، کشتکار و نوروزی (۱۳۹۵)، نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶)، دبیرخانه ستاد نقشه جامع علمی کشور (۱۳۹۸)، فاطمی نیا و امیرآبادی (۱۳۹۹)، سوزنجی (۱۳۹۹)، فراهانی (۱۳۹۸)
۲	مأموریت‌ها	□ اعرافی (۱۳۷۸)، خان‌محمدی و باقری (۱۳۸۹)، کشتکار و نوروزی (۱۳۹۵)، نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶)، دبیرخانه ستاد نقشه جامع علمی کشور (۱۳۹۸)
۳	مبانی و ارزش‌ها	□ اعرافی (۱۳۷۸)، بهادران و حاجیپور (۱۳۹۱)، قربانی زاده و امینی (۱۳۹۳)، امینی و قربانی زاده (۱۳۹۴)، نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶)، سوزنجی (۱۳۹۹)
۴	سرمایه‌ها و موانع	□ عبدالحسین زاده و همکاران (۱۳۹۴)، طهماسبی و کمیلی‌فرد (۱۳۹۵)، نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶)، دبیرخانه ستاد نقشه جامع علمی کشور (۱۳۹۸)

در ادامه هر یک از ارکان مفهومی به ترتیب ارائه شده است.

رکن اول: چشم‌انداز دانشگاه

قبل از آنکه به چشم‌انداز دانشگاه بپردازیم لازم است ابتدا چشم‌انداز کلی جامعه اسلامی را از منظر مقام معظم رهبری درک کنیم که طبیعتاً چشم‌انداز دانشگاه نیز در همین راستا تعریف خواهد شد. ایشان با رد وجوه آسیب‌زا و نواقص تمدن غربی دنبال تمدن نوینی هستند که همه مقاصد و ارزش‌های اسلامی را در خود تحقق ببخشد که از این به «تمدن نوین اسلامی» تعبیر می‌کنند: «دنیای اسلام امروز وظیفه دارد مثل خود اسلام و مثل خود پیغمبر، روحی در این دنیا بدمد، فضای جدیدی ایجاد کند، راه تازه‌ای را باز کند. ما به این پدیده‌ای که در انتظار آن هستیم می‌گوییم «تمدن نوین اسلامی». ما باید دنبال تمدن نوین اسلامی باشیم برای بشریت.» (دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۹۴/۱۰/۸).

• دانشگاه تمدن‌ساز

براین اساس چشم‌انداز نهایی دانشگاه در نزد ایشان را می‌توان دانشگاهی نامید که اهتمام اصلی خود را دست‌یابی به تمدن نوین اسلامی قرار داده یعنی دانشگاه تمدن‌ساز. «ما چه کار کنیم که از این دانشگاه با این سوابق، با این تاریخ، با این زمینه‌های تاریخی، با این میراث، با این تجربه خوب و آزمون خوبی که دانشگاه در دوران انقلاب داد و با مشکلاتی که در دانشگاه به‌وجود آمد بتوانیم برای ایجاد تمدن نوین اسلامی بهره ببریم؟» (بیانات در دیدار رؤسای دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها، مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری، ۱۳۹۴/۸/۲۰).

البته این چشم‌انداز دانشگاه را باید چشم‌اندازی غائی و بلندمدت تلقی کنیم. در بخش بعد چشم‌انداز میانی دانشگاه از منظر ایشان تبیین شده است.

• دانشگاه اقتدار آفرین و حل مسئله

در میان‌مدت رهبری به دنبال ساختن ایرانی است که تصویر آن در سند چشم‌انداز بیست‌ساله نظام جمهوری اسلامی آمده است. در این تصویر ایران ۱۴۰۴ کشوری آباد و آزاد و مستقل، با اقتصادی دانش‌بنیان که رتبه اول اقتصادی منطقه را داراست. همچنین در این تصویر، ایران

کشوری است که به اقتدار و مرجعیت علمی دست یافته و در سایه توسعه علم و فناوری توانسته به اقتدار سیاسی و اقتدار نظامی برسد:

«العلم سلطان»؛ یعنی علم و دانش برای یک ملت و برای یک فرد مایه اقتدار است. «من وجده صال و من لم یجده صیل علیه»؛ کسی که این قدرت را پیدا کند، دست برتر را دارد و آن کسی که نتواند قدرت علمی را به دست بیاورد، زیردست باقی می‌ماند و دیگران بر او دست برتر را خواهند داشت. علم و فناوری یک چنین خصوصیتی دارد» (بیانات در حرم مطهر رضوی در آغاز سال، ۱۳۹۰/۱/۱).

«اینکه من در این چند سال به دانشگاه‌ها مرتب راجع به مسائل علم و تحقیق و پژوهش و نوآوری و جنبش نرم‌افزاری و ارتباط صنعت و دانشگاه این‌همه تأکید کرده‌ام، به‌خاطر این است که یک رکن امنیت بلندمدت کشور و ملتتان علم است» (بیانات در دیدار دانشجویان و نخبگان علمی، ۱۳۸۸/۶/۴).

بنابراین می‌توان انتظار داشت که دستاوردهای دانشگاه اقتدارآفرین لااقل در چهار حوزه علم و فناوری، اقتصاد، امنیت و سیاست سرریز نماید.

رکن دوم: مأموریت‌های دانشگاه

• آموزش و تربیت

شاید پایه‌ای‌ترین مأموریتی که مقام معظم رهبری از دانشگاه انتظار دارند، همان دیرینه‌ترین مأموریت نهاد دانشگاه یعنی تربیت باشد. در این راستا ایشان تصریح نموده‌اند که تربیت علمی و تحصیل دانش اولین مهمی است که باید در دانشگاه محقق شود:

«درس، اول است. فلسفه حضور شما در دانشگاه درس خواندن است. اگر واقعاً دانشجویی درس نخواند، بلاشک بدانید که او مشغول ذمه است؛ یعنی ذمه‌اش مشغول مردم و خدا و همه است!» (بیانات در جلسه پرسش و پاسخ مدیران مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی، ۱۳۷۷/۱۲/۰۴).

البته ایشان تربیت علمی را آمیخته با تربیت دینی، فرهنگی و سیاسی می‌خواهند:

«تربیت دینی دانشجویان، بایستی یکی از اهداف مجموعه اساتید دانشگاهی کشور باشد» (بیانات در دیدار اساتید و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، ۱۳۸۵/۰۷/۱۳).

«دانشجو باید قدرت تحلیل سیاسی داشته باشد تا جبهه‌بندی‌های دنیا را بشناسد؛ تا بفهمد امروز دشمن کجاست و از کجا و با چه ابزاری حمله می‌کند.» (بیانات در دیدار جمعی از دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۷۴/۰۸/۱۰).

• اندیشه‌ورزی، پژوهش و نوآوری

اندیشه‌ورزی، پژوهش و نوآوری مأموریت مهم دیگری است که از منظر ایشان معطوف به تولید فکر، علم و ثروت است.

«اگر کسی دارای تفکر بود، این روحیه موجب می‌شود که او بتواند مسائل مهم علم را هم کشف کند» (بیانات در دیدار معلمان و فرهنگیان سراسر کشور، ۱۳۹۳/۰۲/۱۷).

«اگر بخواهید از لحاظ علمی پیش بروید، باید جرئت نوآوری داشته باشید. استاد و دانشجو باید از قید و زنجیره جزمی‌گری تعریف‌های علمی القاشده و دائمی دانستن آنها خلاص شوند.» (بیانات در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاه صنعتی امیرکبیر، ۱۳۷۹/۱۲/۰۹).

در امتداد نگاه ایشان به اندیشه‌ورزی نوآورانه می‌توان به اهمیت پژوهش و حرکت در مرز دانش و نیز ایجاد نهضت نرم‌افزاری و تحول ماهوی در علوم رایج اشاره نمود:

«مرزهای دانش را بشکنید. اینکه من می‌گویم نهضت نرم‌افزاری، انتظار من از شما جوان‌ها و اساتید این است. تولید علم کنید. به سراغ مرزهای دانش بروید» (بیانات در دیدار مسئولان دستگاه قضایی، ۱۳۸۳/۰۴/۱۷).

• مشارکت اجتماعی

پس از مأموریت‌های تربیتی و پژوهشی که در بخش قبل تبیین شد، می‌توان به مأموریت مشارکت اجتماعی دانشگاه و دانشگاهیان در حل مسائل و مشکلات جامعه و ارائه خدمات مرتبط اشاره کرد. در دیدگاه رهبری این مشارکت اجتماعی در مدار کلی اهداف و مقاصد انقلاب اسلامی صورت می‌گیرد:

«وظیفه تبیین، امروز بر دوش همه است. امروز روشنگری لازم است. این دانشگاه شما می‌تواند تبیین را یکی از برنامه‌های اساسی خودش قرار بدهد» (بیانات در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیه‌السلام، ۱۳۹۵/۰۳/۰۳).

رکن سوم: مبانی و ارزش‌های دانشگاه

معنویت‌گرایی خداپاورانه و اعتقاد به اسلام فراگیر و پویا؛ استقلال فکری و خودباوری ملی؛ و علم‌جویی و تکریم عالم در صدر مبانی و ارزش‌هایی قرار دارد که دانشگاه مطلوب مقام معظم رهبری بر اساس آن‌ها تعریف می‌شود و شکل می‌گیرد.

• معنویت‌گرایی خداپاورانه و اعتقاد به اسلام فراگیر و پویا

مقام معظم رهبری معنویت خداواورانه را مایه اصلی ارزش‌های انقلاب اسلامی بیان می‌کنند و روح حاکم و اصل اساسی حرکت بر شمرده‌اند:

«دانشگاهی که بر مبنای جدایی دین و دنیا از دانشگاه به وجود می‌آید و سیستم دانش و دانش‌آموزی و دانش‌پژوهی که بر این مبنای ایجاد می‌شود؛... نمی‌تواند... قابل‌پذیرش باشد» (بیانات در مراسم سالگرد شهادت دکتر مفتاح، ۱۳۶۴/۰۹/۲۶)

• استقلال فکری و خودباوری ملی

ایشان مهم‌ترین دست‌آورد انقلاب اسلامی برای ایران را برگرداندن هویت گم‌شده ملت ایران و احیای عزت ملی ایرانیان و تحقق شعار ما می‌توانیم می‌دانند:

«انقلاب اسلامی، جهت‌گیری دانشگاه را یکسره دگرگون کرد و خودباوری، و ابتکار، و استقلال، و پابندی به ارزش‌های اسلامی، و جهاد علمی، و آزادی از اسارت و تبعیت، را جهت اصلی آن قرار داد. امروز رسالت اول دانشگاهیان، حفظ این جهت‌گیری و تلاش برای شکوفاشدن استعداد علمی و فکری نسل جوان بالنده‌ی کشور است.» (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان مجروح حادثه کوی دانشگاه، ۱۳۷۸/۵/۴).

• علم‌جویی و تکریم عالم

ارزش ذاتی قائل شدن برای علم در کنار ارزش ابزاری و اقتدارآفرینی آن، ارزش دیگری است که مورد تأکید ایشان قرار گرفته است. ایشان فرهنگ توجه به علم را برای شکوفایی دانشگاه‌ها و توسعه علمی و فناوری کشور ضرورت چشم‌پوشی ناپذیری تلقی می‌کنند:

«باید در دانشگاه‌ها توجه به علم و تحقیق به‌عنوان اصلی‌ترین و اساسی‌ترین ارزش مطرح باشد... دانشجو بایستی از سخن استاد، از روش استاد، از نوع زندگی استاد بیاموزد که تحقیق ارزش اولی و اساسی است» (بیانات در جمع بسیجیان حاضر در اردوی فرهنگی رزمی یاران امام علی، ۱۳۷۹/۰۷/۲۶).

رکن چهارم: سرمایه‌ها و موانع دانشگاه

در اندیشه ایشان یک رکن نسبتاً متفاوتی نسبت به اندیشه امام خمینی ملاحظه می‌شود که عبارت است از توجه دائم به سرمایه‌ها و ظرفیت‌های کشور از یک‌سو و هوشیاری دادن نسبت به موانع و چالش‌های پیشرو از سوی دیگر. این موضوع می‌تواند به سبب دشواری‌هایی باشد که در طول این سالیان پس از انقلاب اسلامی به تدریج خود را نشان داده و بعضاً افراد و گروه‌هایی را از

انقلاب اسلامی پشیمان یا سرخورده نموده است. در ادامه این مباحث ذیل دو عنوان سرمایه‌ها و موانع مورد بحث قرار گرفته است.

• «توفیقات تاریخی ایران در علم، فرهنگ و دیگر مظاهر تمدن»

ایشان به صورت ویژه بر «توفیقات تاریخی ایران در علم، فرهنگ و دیگر مظاهر تمدن» تأکید می‌کنند و این توفیقات را یکی از سرمایه‌های هویت‌ساز ملت ایران در مسیر پیشرفت تلقی می‌نمایند که می‌بایست پیوسته یادآوری شود و از حافظه تاریخی مردم زدوده نگردد: «دانشگاه با شکل کنونی یک پدیده غربی است - این را همه می‌دانیم - لکن دانشگاه به معنای تربیت‌کننده نوابغ و نخبه‌ها، به هیچ وجه غربی نیست؛ در کشور ما ریشه هزارساله دارد. بله! به این شکل کنونی از غرب وارد شده؛ لکن این کشور مدارسی داشته که در آن ابن سیناها، فارابی‌ها، محمد بن زکریای رازی‌ها، خوارزمی‌ها تربیت شدند؛ در همین کشور. این میراث ما است» (بیانات در دیدار رؤسای دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها، مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری، ۱۳۹۴/۰۸/۲۰).

• «سرمایه انسانی برتر ایرانی»

همچنین ایشان علاوه بر گذشته تاریخی درخشان در شرایط امروز نیز «سرمایه انسانی برتر ایرانی» را پیوسته متذکر می‌شوند و این امر را اهرمی می‌کنند برای ارتقاء خودباوری ملی و ایجاد همت‌های بلند:

«ملت ما ملتی است که دارای هوش بالای متوسط جهانی است؛ این حرفی است که ثابت شده؛ همه می‌گویند. سابقه علمی ما و تاریخ علمی ما هم همین را تأیید می‌کند» (بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت، ۱۳۸۷/۰۹/۲۴).

• «محیط جوان، حقیقت‌جو، مطالبه‌گر و نوگرای دانشگاه»

ایشان «محیط جوان، حقیقت‌جو، مطالبه‌گر و نوگرای دانشگاه» را یکی از ظرفیت‌های اصلی حرکت علمی و دانشگاه‌های کشور می‌دانند که باید از آن بهره گرفت و مراقب آن بود. ایشان در این راستا این روحیات جوانانه را تأمین‌کننده آینده کشور وصف می‌کنند:

«مطمئنم آنچه آینده این کشور را، بلکه آینده اسلام و امت اسلامی را تأمین می‌کند، همین روحیه جوشنده پژوهنده طلبکار پراحساس و پرعاطفه‌ای است که انسان در مجموعه نسل جوان دانشجوی کشورمان مشاهده می‌کند» (بیانات در دیدار دانشجویان و نخبگان علمی، ۱۳۸۸/۰۶/۰۴).

ایشان محیط پرسشگر دانشگاه را نه تنها به عنوان تهدید و ضعف ارزیابی نمی‌کنند، بلکه آن را نشانه قوت دانشگاه معرفی می‌کنند:

«ذهن جوان دانشجو، ذهن پرسشگری است؛ این خیلی چیز خوبی است. بعضی خیال می‌کنند این نقطه ضعف است؛ نه! این نقطه قوت است» (بیانات در دیدار جمعی از کارگردانان سینما و تلویزیون، ۱۳۸۵/۰۵/۲۳).

• دشمنی دشمنان پیشرفت ایران

همان‌طور که اشاره شد مقام معظم رهبری در کنار توجه به سرمایه‌های کشور و مردم در حوزه فعالیت علمی و توسعه دانشگاهی از موانع، چالش‌ها و نقاط ضعف نیز غافل نبوده‌اند و پیوسته سعی نموده‌اند با تذکر مانع غفلت عمومی از این موضوعات شوند. شاید یکی از مهم‌ترین موانعی که ایشان مکرراً روی آن تأکید داشته‌اند عبارت است از «دشمنی دشمنان پیشرفت ایران»:

«این حرکت [علمی] یک حرکت روی جاده آسفالته نیست، حرکت در اتوبان نیست. این حرکت، حرکتی است دارای مانع. این موانع را بایستی شناخت و علاج کرد. این حرکت دشمن دارد؛ دشمنش کیست؟» (بیانات در دیدار نخبگان علمی جوان، ۱۳۹۵/۰۷/۲۷).

• موانع فرهنگی و اجتماعی جامعه

همچنین می‌توان به برخی «موانع فرهنگی و اجتماعی جامعه» اشاره نمود که از منظر ایشان نقش مهمی در کند کردن حرکت پیشرفت علمی و فناوری ایرانیان داشته است. در این خصوص می‌توان به موانعی همچون کم بودن سرانه مطالعه کتاب در کشور، وضعیت نگران‌کننده علوم انسانی دانشگاه‌ها، خطر مشغول شدن نخبگان کشور به مسائل فرعی، عقب‌ماندگی علمی کشور و وجود فرهنگ وابستگی به غرب در کشور اشاره نمود:

«دانشگاه باید محیط کار علمی و تحقیقی باشد. دانشگاه باید جایی باشد که در آن امکان فریب، تقلب و مغله‌بازی یا وجود نداشته باشد یا کم وجود داشته باشد. باید آن کسانی که غوغا زیست‌اند و اصلاً در فضای غوغا می‌توانند زندگی کنند و بدون فضای غوغا زندگی برایشان مشکل است، نتوانند در دانشگاه نقش ایفا کنند» (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۸۱/۰۹/۰۷).

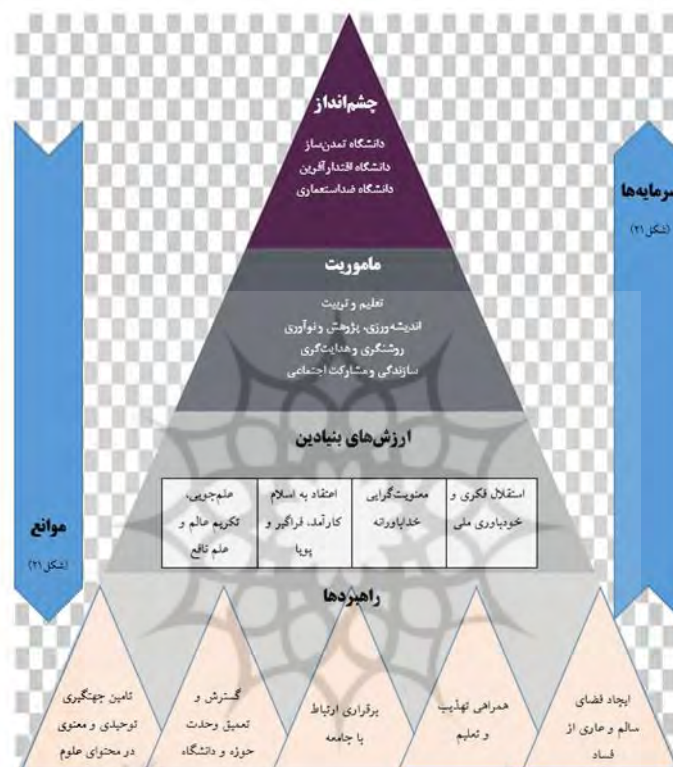
نظریه پایه یکپارچه دانشگاه از منظر رهبران انقلاب اسلامی ایران

با کنار هم قرار دادن ارکان مفهومی هر یک از نظریات پایه، ارکان مفهومی نظریه یکپارچه خود را نشان خواهد داد که در جدول ۶ ارائه شده است:

جدول ۶. ارکان مفهومی نظریات پایه دانشگاه از منظر امام خمینی و رهبری در یک نگاه

ردیف	ارکان مفهومی نظریه پایه دانشگاه از منظر امام خمینی	ارکان مفهومی نظریه پایه دانشگاه از منظر رهبری
۱		چشم‌انداز (اختصاصی)
۲		سرمایه‌ها و موانع (اختصاصی)

۳	مبانی و ارزش‌ها (مشترک بین دو رهبر)
۴	مأموریت‌ها (مشترک بین دو رهبر)
۵	راهبردها (اختصاصی)
۶	نتایج و پیامدها (اختصاصی)

شکل ۱. ارکان نظریه پایه دانشگاه مبتنی بر فراتحلیل کیفی (فراترکیب) کیفی و از منظر رهبران انقلاب اسلامی ایران

باتوجه به جدول فوق در بخش‌هایی از الگو مانند مبانی و ارزش‌ها و مأموریت‌های دانشگاه مطلوب (ردیف ۳ و ۴)، اشتراک کامل و در برخی دیگر اشتراک نسبی (ردیف ۱) وجود دارد و برخی از مضامین مانند سرمایه‌ها و موانع یا راهبردها (ردیف ۴)، فقط در شبکه مضامین یکی از نظریه‌ها مورد اشاره قرار گرفته است. در ادامه در بخش‌های دارای اشتراک نسبی، مضامین باهم مقایسه شد و مضامین جامع‌تر و کلی‌تر ارائه شد. در بخش‌های بدون اشتراک نیز عیناً مضامین مربوطه در شبکه مضامین نظریه یکپارچه ارائه گردید. بنابراین نظریه یکپارچه را می‌توان مطابق با

شکل ۱ مشکل از شش رکن چشم‌انداز، مأموریت، ارزش‌ها و مبانی، راهبرد، سرمایه‌ها و موانع دانست.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

جمع‌بندی و بحث

در ارتباط با سوال اول پژوهش، چشم‌انداز اولین عنصر نظریه پایه دانشگاه از دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی است که در سه موقف دانشگاه تمدن‌ساز، دانشگاه اقتدار آفرین و حل مسئله و دانشگاه ضد استعماری تصویرسازی شده است. این یافته همسو با یافته‌های پژوهش‌های داوری و سلیمی (۱۳۷۸) و موسوی (۱۳۷۹)، موضوع راهبری جامعه توسط دانشگاه را برجسته می‌نماید که حکایت از نقش مهم آن در پیشرفت و جهت‌گیری کشور و مردم دارد. در پژوهش نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶)، چشم‌انداز روشنی برای دانشگاه مطلوب و تراز بیان‌نشده و در پژوهش سوزنچی (۱۳۹۹) نیز چشم‌انداز دانشگاه به صورت محدود تصویر شده، درحالی‌که در این پژوهش سه چشم‌انداز مشخص برای دانشگاه مطلوب در نظر گرفته شده است. درخصوص سوال دوم پژوهش یعنی مأموریت‌های دانشگاه تراز، یافته‌های پژوهش حکایت از چهار مأموریت کلیدی یعنی تعلیم و تربیت، اندیشه‌ورزی، پژوهش و نوآوری، روشنگری و هدایتگری، و سازندگی و مشارکت اجتماعی دارد. این یافته همسو با پژوهش‌های ذوالفقار زاده و سعدآبادی (۱۳۹۳) و کشتکار و نوروزی (۱۳۹۵) اما نسبت به آنها کامل‌تر است. در دو پژوهش ذکر شده مأموریت‌های دانشگاه تنها به مواردی نظیر فرهنگ‌سازی، تربیت متخصصین متعهد، تولید، انتقال و انتشار علم نافع و فناوری خلاصه شده است اما در این پژوهش ضمن تبیین کامل مأموریت‌هایی که دانشگاه‌ها دارند، موارد بیشتری در ارتباط با مأموریت‌های اجتماعی دانشگاه مانند روشنگری و هدایتگری و سازندگی و مشارکت اجتماعی که فراتر از ارائه آموزش و پژوهش دانشگاهی می‌باشد، ذکر شده است. درخصوص سوال سوم یعنی ارزش‌های بنیادین دانشگاه تراز، یافته‌های این پژوهش همسو با پژوهش قربانی‌زاده و امینی (۱۳۹۳) و پژوهش نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶) است اما به گونه‌ای دیگر مفهوم‌سازی شده است. در این پژوهش ارزش‌های بنیادین به عنوان یک عنصر اصلی ارکان نظریه پایه دانشگاه بیان شده است که وجود آن برای دانشگاه نقش حیاتی دارد؛ اما در

پژوهش نجاران طوسی و همکاران (۱۳۹۶) این مسائل یکی از زیر مؤلفه‌های بعد سرمایه‌ها و زیرساخت‌ها بیان شده که متناسب با اهمیت این مولفه در دیدگاه رهبران نیست. ضمن اینکه ارزش‌های بنیادین گردآوری شده در این پژوهش به صورت کامل تری احصاء شده است. در ارتباط با سوال چهارم پژوهش یعنی راهبردهای مد نظر در نظریه پایه دانشگاه از منظر رهبران انقلاب اسلامی، یافته‌های این پژوهش همسو با پژوهش‌های خانمحمدی و باقری (۱۳۸۹) و عبدالحسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۴) است. اما وجه تمایز راهبردهای بیان شده در این مقاله در فراگیری و تنوع بیشتر راهبردها است، به نحوی که مواردی نظیر ایجاد فضای سالم و عاری از فساد و تأمین جهت‌گیری توحیدی و معنوی در محتوای علوم در این پژوهش‌ها ذکر نشده بود. پنجمین و ششمین عنصر سرمایه‌ها و موانع است. عناصر سرمایه‌ها و موانع در پژوهش فاطمی نیا و امیرآبادی فراهانی (۱۳۹۸) به طور جداگانه به آن پرداخته نشده و در پژوهش‌های عبدالحسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۴) و طهماسبی و کمیلی‌فرد (۱۳۹۵) نیز اگرچه ذکر شده ولی از جامع‌نگری کمتری برخوردار است.

با نظر به رکن چشم‌انداز در نظریه پایه دانشگاه از منظر رهبران انقلاب اسلامی و مفهوم‌سازی سه سطحی از آن در این پژوهش مبنی بر دانشگاه ضد استعماری، دانشگاه اقتدارآفرین و دانشگاه تمدن‌ساز، به عنوان پیشنهادات کاربردی این پژوهش می‌توان به جهت‌دهی حمایت‌های دولت از نظام آموزش عالی بر مبنای دو هدف نقش دانشگاه‌ها در کاهش وابستگی کشور به خارج و نیز نقش این موسسات در تولید اقتدار برای کشور در حوزه‌های مختلف علم و فناوری اشاره نمود. همچنین با توجه به چهار عنصر مهم ماموریت دانشگاه‌ها در این نظریه مبنی بر «تعلیم و تربیت»، «اندیشه‌ورزی، پژوهش و نوآوری»، «روشنگری و هدایتگری» و «سازندگی و مشارکت اجتماعی»، تقویت حمایت‌ها از نظام دانشگاهی برای توسعه دو ماموریت کمتر توجه شده سوم و چهارم و اعتباربخشی به این قبیل فعالیت‌های دانشگاهی در آیین‌نامه ارتقاء و ترفیع و نیز رتبه‌بندی‌های دانشگاهی می‌تواند مشارکت دانشگاه‌ها در توسعه جامعه را تسهیل نموده و فاصله بین دانشگاه و جامعه یا دانش و عمل را کاهش داده. همچنین با توجه به اینکه یکی از محدودیت‌های این پژوهش، بررسی پژوهش‌هایی بود که داده‌های آن به بیانات رهبران انقلاب اسلامی محدود می‌شد، بنابراین یکی از پیشنهادات پژوهشی که می‌تواند یافته‌های این پژوهش را نیز تکمیل نماید

عبارت است از مطالعه و مرور پژوهش‌هایی که دیدگاه‌های رهبران انقلاب اسلامی را مبتنی بر آثار مکتوبی که توسط خود ایشان تالیف شده استخراج نموده باشند. همچنین محدودیت دیگر این پژوهش به این موضوع مربوط می‌شود که هیچ یک از تحقیقات مرور شده در این پژوهش سیر تغییر دیدگاه‌های رهبران انقلاب اسلامی را در موضوع دانشگاه بررسی نکرده بودند، بنابراین در این پژوهش هم دیدگاهی درباره سیر تغییر نظریه پایه دانشگاه انقلاب اسلامی ارائه نشد. از این رو یکی دیگر از پیشنهادات پژوهشی، بررسی سیر تغییر و تکامل نظریه پایه دانشگاه از منظر رهبران انقلاب اسلامی طی سال‌های پیش و پس از انقلاب اسلامی بر اساس تحلیل بیانات یا آثار مکتوب رهبران انقلاب اسلامی می‌باشد.

نتیجه‌گیری

این پژوهش باهدف تبیین نظریه پایه دانشگاه از منظر رهبران انقلاب اسلامی انجام شد. ویژگی تمایزبخش این پژوهش نسبت به پژوهش‌های مشابه خود استفاده از روش فرامرور یا مرور مرورها به کمک فراتحلیل کیفی (فرا ترکیب) بود که جامعیت یافته‌های پژوهش را ارتقای قابل توجهی بخشید و نتیجتاً یک دیدگاه جامع، چندبعدی، مرکب و منسجم از نظرات هر دو رهبر انقلاب اسلامی نسبت به نهاد دانشگاه ارائه داد. با تامل در این نظریه می‌توان ایده دانشگاه تراز انقلاب اسلامی را بیش از پیش مفهوم‌گشایی و تشریح نمود. این پژوهش با ارائه فهمی مستند از ارکان جهت‌ساز دانشگاه، قدم‌هایی برای ارائه الگوی برنامه‌ریزی و مدیریت راهبردی نظام دانشگاهی مبتنی بر اندیشه رهبران انقلاب اسلامی ارائه نمود که امکان اجرایی‌سازی بیشتری از سوی مجریان نظام آموزش عالی و برنامه‌ریزی توسعه دانشگاهی دارد.

براین اساس دانشگاه تراز انقلاب اسلامی برای دستیابی به چشم‌انداز خود یعنی دانشگاه تمدن‌ساز مسیر تحقق دانشگاه ضد استعماری و سپس دانشگاه اقتدارآفرین را در پیش روی خود دارد. در این راستا ماموریت اصلی دانشگاه تعلیم و تربیت است و پس از آن اندیشه‌ورزی، پژوهش و نوآوری؛ روشنگری و هدایتگری؛ و سازندگی و مشارکت اجتماعی. این ماموریت‌ها محقق نخواهد شد مگر با تعهد بنیادین دانشگاه به ارزش‌های کلیدی استقلال، معنویت‌گرایی، تسلیم و علم‌جویی و نیز اتخاذ راهبردهایی مانند برقراری ارتباط با جامعه، همراه نمودن تعلیم و تهذیب،

گسترش ارتباطات با حوزه‌های علمیه، تقویت جهتگیری توحیدی در محتوای آموزش‌ها و نهایتاً تلاش برای سالم‌سازی فضای دانشگاه برای پرورش نسلی سالم.

فهرست منابع

- اعرافی، علیرضا، (۱۳۷۸)، ویژگی‌های دانشگاه اسلامی از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری، **مجموعه مقالات سمینار دانشگاه، جامعه و فرهنگ اسلامی**، تهران، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
- امینی، قربانی‌زاده، وجه‌الله، (۱۳۹۴)، تدین و تعالی معنوی در دانشگاه اسلامی از دیدگاه رهبر انقلاب، **مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی**، ۶۴ (۱۹)، ۳۵۹-۳۸۲
- حاجی‌پور، بهمن، بهادران شیروان، مصطفی (۱۳۹۱) شایستگی‌های محوری دانشگاه مطلوب با تأکید بر اندیشه‌های مقام معظم رهبری. **مدیریت در دانشگاه اسلامی**، ۱ (۲)، ۳-۲۶
- حبیبی، نجفقلی، (۱۳۷۸)، دانشگاه اسلامی و مطلوب از نظر حضرت امام خمینی، **مجموعه مقالات سمینار دانشگاه، جامعه و فرهنگ اسلامی**، تهران، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
- خان‌محمدی، هادی، باقری‌کنی، مصباح‌الهدی، (۱۳۸۹)، طراحی مدل مفهومی نظام علمی انقلاب اسلامی ایران مبتنی بر اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، **اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)**، ۴ (۱)، ۵-۴۰
- خلیلی، ابراهیم، (۱۴۰۱)، ویژگی‌های استاد دانشگاه در آموزش عالی ایران مبتنی بر اندیشه‌های مقام معظم رهبری؛ یک مطالعه داده‌بنیاد، **فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی**، ۳۰ (۵۶)، ۱۶۵-۲۱۵
- خمینی، روح‌الله، (۱۳۸۷)، **دانشگاه و دانشگاهیان از دیدگاه امام خمینی**، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
- دارایی، نصرت‌پناه، رضایت، (۱۳۹۹)، طراحی الگوی شایستگی‌های استادان و مربیان سازمانی با تأکید بر بیانات حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، **فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی**، ۲۸ (۴۹)، ۳۸-۵
- داوری، محمد، سلیمی، علی، (۱۳۷۸)، نظام آموزش عالی، دانشگاه اسلامی و امام خمینی (رحمة الله)، **مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی**، سال سوم، شماره ۲، ۱۱۳-۹۸
- دیبايي صابر، محسن، کارآمد، حسین، طهماسب‌زاده‌شیخ‌لار، داود، (۱۳۹۹)، تبیین مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی موردنظر مقام معظم رهبری و تحلیل جایگاه آن در اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران، **فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی**، ۴۷ (۲۸)، ۸۷-۱۰۵

ذوالفقار زاده، محمدمهدی، سعدآبادی ارانی، علی اصغر، (۱۳۹۴)، بازتعریف کارکردهای اصلی دانشگاه در جامعه بر اساس آرمان‌های اسلامی در اندیشه امام خمینی (ره)، *مطالعات راهبردی بسیج*، ۱۷(۶۵)، ۳۱-۵
رحیمی پطودی، س.، (۱۳۹۰)، دانشگاه اسلامی در اندیشه امام خمینی (ره)، *پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی*

سبحانی نژاد، م. یوزباشی، ع.، (۱۳۸۶)، رسالت تربیت دینی - اجتماعی دانشگاه از منظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، *فصلنامه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*
ستاد راهبری نقشه جامع علمی کشور، (۱۳۹۸)، *ایران قوی: اقتدار علمی و اقتصاد دانش‌بنیان*، تهران، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

سوزنچی، ابراهیم، (۱۳۹۹)، الگوی راهبردی نظام‌های علمی، فناوری و نوآوری در انقلاب اسلامی ایران، *دانشگاه عالی دفاع ملی*

شریفی، حسین، عباسی، بدری، (۱۳۹۹)، تحلیل مضمون اندیشه‌های بنیان‌گذار انقلاب اسلامی ایران در زمینه توسعه آموزش عالی با استفاده از رویکرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، *مجله توسعه آموزش جندی شاپور اهواز*، ۱۱(۲)، ۱۹۰-۱۸۲

طهماسبی بلوک‌آباد، رضا، کمیلی فرد، سید مجتبی، (۱۳۹۵)، ارائه الگوی عملکرد برای تشکل‌های دانشجویی براساس بیانات مقام معظم رهبری (دام‌ظله)، *مطالعات راهبردی بسیج*، ۱۹(۷۲)، ۳۱-۵۵
فاطمی نیا، محمدهلی، امیرآبادی فراهانی، فاطمه، (۱۳۹۸)، الگوی راهبردی توسعه علم و دانش از نگاه مقام معظم رهبری (مدظله)، *الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی*، ۷(۱۳)، ۳۴-۹
قربانی‌زاده، وجه الله، امینی، (۱۳۹۳)، آرمان گرایی و حرکت در دانشگاه اسلامی، *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، ۵۹(۱۸)، ۱۹۴-۱۷۳

قنبری، سیروس، منافی، کاظم، (۱۳۹۵)، الگوی راهبردی تحقق دانشگاه اسلامی از منظر امام خمینی (ره)، *پژوهش‌نامه انقلاب اسلامی*، ۶(۱۹)، ۱۶۹-۱۴۳
قوام‌آبادی، محمد غلام، مرتضوی نژاد، نوروزی، جوادی، نانی، عبدالحسین‌زاده، (۱۳۹۴)، الگوی مرجعیت علمی در انقلاب اسلامی ایران بر اساس بیانات مقام معظم رهبری، *مطالعات راهبردی بسیج*، ۶۸(۱۸)، ۳۰-۵
کشتکار، مهران، نوروزی، خلیل، (۱۳۹۵)، الگوی مفهومی دانشگاه اسلامی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) *مطالعات راهبردی بسیج*، ۷۳(۱۹)، ۲۷-۵

محمدی پویا، فرامرز، ترکاشوند، سینا، (۱۳۹۹)، تربیت زمینه‌ساز تمدن نوین اسلامی با تأکید بر اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، *فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۸(۴۶)، ۱۲۴-۱۰۳
محمدی پویا، فرامرز، (۱۴۰۰)، تبیین مطالبات مقام معظم رهبری از نظام آموزش و پرورش در گام اول انقلاب، *فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۹(۵۲)، ۱۸۴-۱۵۵

- موسوی، فرانک، (۱۳۹۵)، سیاست‌گذاری تحقق دانشگاه اسلامی با تأمل بر دیدگاه امام خمینی (س)، پژوهشنامه متین، ۱۸(۷۳)، ۱۴۳-۱۲۷
- موسوی، سید فضل‌الله، (۱۳۷۹)، جایگاه دانشگاه از دیدگاه امام خمینی (ره)، نامه علوم انسانی، شماره ۱، ۲۵-۱۷
- نجان طوسی، حامد، فاتح راد، مهدی، برزنونی، محمدعلی، حسنی آهنگر، محمدرضا، محمدی، ابوالفضل، (۱۳۹۶)، الگوی دانشگاه تراز انقلاب اسلامی، فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۵(۳)، ۵۲-۲۱.
- BOULTON, G, LUCAS, C, (2011), What are universities for? **Chinese Science Bulletin**, 56(23), 2506-2517
- Cronin, P, Ryan, F, Coughlan, M, (2008). Undertaking a literature review: a step-by-step approach, **British Journal of Nursing**, 17(1), 38-43
- Erwin, E, Brotherson, M, & Summers, J, (2011), Understanding Qualitative Metasynthesis: Issues and Opportunities in Early Childhood Intervention Research, **Journal of Early Intervention**, 33(3), 186-200
- Graneheim, U, Lundman, B, (2004), Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures, and measures to achieve trustworthiness, **Nurse Education Today**, 24, 105-112
- Kitchenham, B, Charters, S, (2007), Guidelines for performing systematic literature reviews in software engineering. **Computer Science Keele: Keele University**
- Mertens, D, (2014), Literature Review and Focusing the Research, In D. Mertens, **Research and Evaluation in Education and Psychology** (4 ed., p. 536), SAGE
- Okoli, C, Schabram, K, (2010), A Guide to Conducting a Systematic Literature Review of Information Systems Research, **Sprouts: Working Papers on Information**, 10(26)
- Sandelowski, M, Barroso, J, (2007), Handbook for Synthesizing Qualitative Research, **New York: Springer Publishing Company, Inc**

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی